

PILLEN VOOR MODERNE KINDEREN

In 1957 werd het effect van Ritalin op ‘onaangepaste’ kinderen duidelijk: het maakte ze rustig en beter geconcentreerd. Vijftig jaar later ontbijten er in Nederland zestigduizend adhd-patiënten met deze amfetamineachtige drug. De geschiedenis van Ritalin.

Ik jat bijna elke dag een paar ritalin van mijn broer die adhd heeft. Ik verstamp het en dan snuif ik het op.’ Gebruiker 1209 vertelt over zichzelf op de medische vraagbaak www.drugsinfoteam.nl. ‘Eerst deed ik het voor de gein en voelde ik er weinig van maar nu begint het echt oppeppend te werken .. mijn vraag is het heel erg schadelijk voor mijn lichaam/geest?’ Als antwoord dreigt de verslavingsarts met onder meer hoge bloeddruk, hartfalen, hersenbloeding, maagbloeding, verstijfde spieren, angst-paniekaanvallen, depressie, achtervolgingswaan, gewichtsverlies en uiteindelijk uitputting: ‘Stop er dus onmiddellijk mee.’

De vraag staat niet op zichzelf. Alleen al deze website bevat vele honderden verhalen en vragen rond het even succesvolle als omstreden adhd-medicijn Ritalin, ook verkocht onder de stofnaam methylfenidaat, en haar langerwerkende varianten Concerta, Equasym en Medimatic. De vragen komen van gebruikers, misbruikers, hun vriendinnen en bezorgde moeders. In navolging van Amerika lijkt er in Nederland een schimmig Ritalincultuurtje te zijn ontstaan. Nog enkele (letterlijk geciteerde) vragen aan www.drugsinfoteam.nl: ‘Als ik om 4 uur ’s middags mijn laatste tablet ritalin geslikt heb, en ik ga om 21.00 uur zuipen ... Kan dit?’ ‘Hoi ik snuif regelmatig ritalin, gewoon om lekker het huis op te ruimen, achterstallig onderhoud bij te werken. ... hoeveel pillen van 10 mg zou ik dagelijks kunnen snuiven? En beschadigd je neusschot hiervan. Ik snoof vroeger regelmatig coke maar dat doe ik niet meer omdat ik Ritalin veel fijner vind’; ‘Ik snuif de laatste 3 weken regelmatig methylfenidaat, omwille van mijn examenpe-

riode. Ik constateer hierbij een vreemde bijwerking. Regelmatig stuipen of kloppen aders even zeer heftig op willekeurige plaatsen op mijn lichaam. Als u dit fenomeen kan verduidelijken. Alvast bedankt.’

De verkoopcijfers van Ritalin en andere medische amfetaminen zijn in de jaren negentig explosief gestegen, allereerst in de Verenigde Staten. In Nederland zet de groei zich onstuimig voort: de afgelopen vijf jaar is het aantal adhd-pillenslikkers jaarlijks met dertig procent gestegen. In 2007 zullen er naar schatting 600.000 adhd-recepten worden uitgeschreven.

PANZERSCHOKOLADE

Methylfenidaat werd al in 1944 uit amfetamine gemaakt door de chemicus Leandro Panizzon van het Zwitserse farmaceutische bedrijf CIBA. Amfetaminen, een verzameling stimulerende stoffen afkomstig uit het Chinese ‘efedrine’-plantje Ma Huang, stonden toen al erg in de belangstelling. De werking bestond uit het opjagen van het centrale zenuwstelsel door energiereserves versneld op te branden. Het gevolg was een verhoogde bloeddruk, hartslag, longfunctie en concentratie. Vanaf 1932 was amfetamine in de handel als huismiddel tegen astma, verkoudheid en ongewenste kilo’s. Vanwege de euforische bijwerkingen werden amfetaminen ook populair als straatdrug. De ergste misbruikers snoven het in hoge doses of injecteerden het voor een explosieve psychische *flash*. Daarna volgden hoogmoeds- of achtervolgingswanen, en uiteindelijk de *crash*, een diepe depressie.

Maar tijdens de Tweede Wereldoorlog beleefden de amfetaminen hun glorie dagen. Het Duitse leger voorzag als eerste zijn fronttroe-

pen gul van methamfetaminehoudende *Panzerschokolade*. Hiermee konden de soldaten een paar dagen en nachten doorvechten. Vol zelfvertrouwen, met een constante concentratie en zonder honger. Wel dienden ze periodiek goed uit te rusten. Kort hierna vochten ook de geallieerde troepen hun veldslagen stijf van de amfetaminen uit. Aan het einde van de oorlog werd het middel op de opiumlijst geplaatst, maar de pakhuizen lager er nog vol mee, wachtend op de klandizie; van ex-soldaten, studenten, sportlieden en artistieke types.

In de psychiatrie werd het middel ingezet tegen allerlei stoornissen, maar alleen bij depressies was het kortstondig enigszins effectief; het risico op misbruik bleef hoog. In de kinderpsychiatrie werd het door een vreemd toeval al eerder toegepast. Al sinds het begin van de twintigste eeuw werden de hersenen van overleden ‘onaangepaste’ kinderen onderzocht, op zoek naar een biologische oorzaak van dit vooral voor scholen belangrijke probleem. Als kernsymptomen van de veronderstelde ziekte zag men hyperactiviteit en concentratiegebrek. Zo maakte de Amerikaanse psychiater Charles Bradley in 1937 röntgenfoto’s van de hersenen van levende overbeweeglijke kinderen, met behulp van lucht die als contrastmiddel de hersenkamers in werd gepompt. Geen pijnstiller hielp tegen de barstende hoofdpijn die de kinderen hierna trof. Bradley gaf ze in een opwelling wat verkoudheidstabletjes.

MINIMAL BRAIN DAMAGE

De hoofdpijn werd er niet minder van, maar de amfetamine bleek in lage doses zeer effectief te zijn tegen het probleemgedrag van een aantal zwaar hyperactieve kinderen. Volgens Bradley was dit toe te schrijven aan de concentratieverhogende werking van het middel, dat de kinderen – soms voor het eerst in jaren – in staat stelde om zich langdurig op één enkel ding te concentreren. Amfetamine had overigens hetzelfde rustigmakende effect op niet-hyperactieve kinderen. Zij hadden het echter niet nodig omdat ze al geconcentreerd genoeg waren. Deze onderzoekslijn werd voortgezet door Bradleys opvolger Maurice Laufer, die het ook eens probeerde met de nieuwe amfetaminevariant methylfenidaat. In 1955 had farmaceut CIBA het onder de naam Ritalin op de markt gebracht, als stimulerend middel voor lusteloze bejaarden. Methylfenidaat bleek net als de andere amfetaminen een spectaculair effect te hebben op chronisch hyperactieve en snel afgeleide kinderen, ontdekte Maurice Laufer. Het had bovendien een veilige korte werkingsduur (twee à drie uur), en wellicht hierdoor ook minder bijwerkingen.

Vijftig jaar geleden, in 1957, publiceerde Laufer zijn eerste resultaten. Daarna drong Ritalin met horten en stoten eerst de kinderpsychiatrie, vervolgens de huisartsenpraktijk, en tenslotte het drugs-circuit binnen. De motor achter dit succes was de notie dat slecht geconcentreerde, overbeweeglijke en nauwelijks te handhaven kinderen leden aan een nog onverklaarde hersenziekte. Voor deze groep kwam in de jaren vijftig de term minimal brain damage (mdb) naar boven drijven. Binnen het in de jaren zestig zeer invloedrijke psychoanalytische kamp ondervonden mdb en amfe-

taminen veel weerstand. De Freudianen duiden het concentratiegebrek en het drukke gedoe vooral als neurotisch afweermecanisme tegen afwezige ouders, en lanceerden hun eigen diagnose *hyperkinetic reaction of childhood*. In 1968 belandden beide diagnoses in het psychiatrische handboek DSM-II, met overigens exact dezelfde symptomen (alleen werd bij mdb het omineuze *damage* veranderd in *dysfunction*). Zo kon de ene arts behandelen met alleen Ritalin, en de ander met psychoanalytische therapie, of allebei.

REFRIGERATOR MOMS

Voor Ritalinproducent CIBA was het mdb-debat koren op de molen. Vanaf 1971 sleutelde ze aan een geraffineerde advertentie-campagne waarin mdb werd neergezet als een vrij normale stoornis. In elke schoolklas was er wel een mdb-kind te vinden, schreven ze naast een plaatje van een jongetje dat wild op z'n boeken mepte. Gelukkig kon Ritalin ‘zijn hyperactiviteit controleren’. Op het volgende plaatje las hetzelfde jongetje rustig zijn boekje: ‘De bijwerkingen zijn geen serieus probleem’, luidde het bijschrift. Vanaf 1975 werden specifiek de moeders van mdb-kinderen, die de afgelopen tien jaar uitgebreid waren verketterd als *refrigerator moms* in de campagnes aangesproken. We zien een gezinsfoto waarop een wat verslonsde moeder met schuldige blik poseert met twee brave kinderen en één onwillig zorgkindje. Plaatje twee toont hetzelfde kind, dat nu netjes poseert, met een strop-

dasje om. Slogan: *Ritalin can help when medication is indicated*. Ondanks dat ze beter konden weten, verspreidden Maurice Laufer en zijn vrienden van CIBA de boodschap dat Ritalin een 'paradoxaal werking' had, namelijk dat het mbd-kinderen rustig maakte en gewone kinderen druk (wat niet klopte, het maakte alle kinderen rustiger, want beter geconcentreerd). Indien simpelweg drukke kinderen na een 'proef' met Ritalin inderdaad rustiger werden, was de mbd-diagnose snel gemaakt.

Hierdoor boorde CIBA een enorme markt aan van randgevallen die voorheen niet ernstig genoeg werden geacht om mbd te hebben, maar door het effect van Ritalin er toch aan leken te lijden. Vanaf de jaren zeventig stelde een toenemend aantal psychiaters dat vijf tot tien procent van alle Amerikaanse kinderen mbd zou hebben, met volle wachtkamers als gevolg. Scholen begonnen bij sommige kinderen het gebruik van Ritalin op te leggen, wat in de media tot rellen leidde en verhitte discussies over de vraag of er geen gezonde kinderen gedwongen werden zich aan te passen aan een zieke maatschappij. Therapeutisch georiënteerde wetenschappers wezen op het mogelijk door elkaar halen van concentratie en motivatie. Veel kinderen zijn wellicht niet zo enthousiast over de moderne wereld, vol geïsoleerde overwerkende ouders, overvolle klaslokalen en wachtlijsten voor hulp. Ze gaan chronisch geïrriteerd hun eigen gang, in een versnipperende samenleving die niet houdt van *underachievers*. Ritalin 'helpt' ze om te focussen, maar de dwang vergroot ook de irritatie.

PSYCHOSES EN AGRESSIE

Mbd werd in 1980 geschrapt en vervangen door de twee vormen van aandachtstekortstoornissen: adhd (met hyperactiviteit) of add (zonder). Sinds de DSM-IV van 1994 mogen aandachtstekortgevoelens zelfs aan één van de volgende drie criteria voldoen: concentratieverlies, hyperactiviteit of impulsiviteit. Ze hoeven dus geen aandachtstekort te hebben. Wel dienen er 'significante beperkingen' in het sociale, school- of beroepsmatige functioneren te zijn, waarbij als kenmerken bijvoorbeeld gelden: 'maakt achteloos fouten', 'kan moeilijk rustig spelen' en 'dringt zich op'. Volgens het vaste koor van DSM-critici voldeden zo gezien halve schoolklassen aan de diagnose adhd. En in het speciaal onderwijs was dat soms ook al zo. Het in uitersten verscheurde debat over adhd duurt tot op de dag van vandaag voort.

Wat is nu de balans van vijftig jaar onderzoek? Allereerst behoudt Ritalin haar spectaculaire werking op sommige zwaar gedragsgevoelens kinderen, en verlicht het ook bij de heel lichte gevallen vaak iets van de klachten. Veel volwassen adhd'ers claimen dat ze nu eindelijk hun studie, baan of gezinsleven kunnen volhouden. Structuur aanbrengeende coaches hebben echter net zoveel effect. Binnen het hersenonderzoek is er nog niets bekend over een specifieke 'adhd'-brein. Wel toont recent Amerikaans bevolkingsonderzoek aan dat methylfenidaat en amfetaminen bij zowel kinderen als volwassenen onverwacht vaak leidt tot onder andere hartproblemen, psychoses, suïcidaliteit en agressie. Het misbruik neemt ook fors toe. In februari van dit jaar heeft de keuringsinstantie

FDA alle fabrikanten alvast gedwongen om dit in grote letters op hun bijsluiters te zetten, in afwachting van in 2009 aflopend onderzoek. Mogelijk zal het indicatiegebied worden ingeperkt.

ECONOMISCHE FACTOR

Deze dreiging leidt tot grote onrust binnen grote groepen tevreden gebruikers en ouders. Wat als de medicatie verboden of zwaar gereguleerd wordt? Er zullen gevolgen zijn voor al die drukbezette gezinnen en scholen, maar ook in sectoren waar veel Ritalin wordt gebruikt, zoals in universiteiten en het zakenleven. Adhd-medicatie is een belangrijke economische factor aan het worden. Alleen al in

RITALIN LEIDT ONVERWACHT VAAK TOT PSYCHOSES EN SUÏCIDES

de Ritalinhandel zelf gaan miljarden om. Niet in de laatste plaats doordat het middel alweer een paar jaar eenvoudig is te bestellen via internet, zonder recept. Bedrijven als www.goldenmeds.com ('Satisfaction is our aim') en www.trustedonlinepharmacy.com sturen de pillen in een discrete envelop naar elk adres ter wereld. Bij de laatste website kosten tabletten van 10 mg Ritalin een halve euro het stuk. Ook amfetamine, morfine en methadon zijn er tegen schappelijke prijzen te betrekken. In deze moderne wereld is het de vraag of het slikken van pillen ooit nog valt te reguleren.

